

RECENZJE, OMÓWIENIA

JAKUB PIOTR BARSZCZEWSKI
Uniwersytet w Białymstoku

CZY PERYFERIE POTRAFIĄ UPRAWIAĆ NAUKĘ?

Książka *Knowledge and global Power. Making New Sciences in the South* autorstwa Raewyn Connell, Fran Collyer, João Maia i Roberta Morella¹ jest pierwszą (i jak na razie jedyną) publikacją

Adres do korespondencji: j.barszczewski@uwb.edu.pl; ORCID: 0000-0001-6657-4662

¹Raewyn Connell, Fran Collyer, João Maia, Robert Morell, *Knowledge and Global Power. Making New Sciences in the South*, Monash University Publishing, Clayton, Victoria 2019, stron 217. Collyer jest socjolożką, pracuje na Uniwersytecie w Sydney, interesuje się historią formowania się dyscyplin naukowych, socjologią zdrowia i medycyny; Morell jest historykiem na Uniwersytecie w Cape Town, specjalizuje się w badaniach nad historią, edukacją i *gender studies*; Maia jest socjologiem, wykłada w School of Social Sciences w Rio de Janeiro, bada historię brazylijskiej myśli społecznej; Connell jako *profesor emerita* jest związana z Uniwersytetem w Sydney, zajmuje się socjologią płci, socjologią wiedzy i edukacji oraz badaniami teoretycznego wkładu peryferyjnych intelektualistów w rozwój współczesnych nauk społecznych.

z serii „Southern Theory”. Tytuł serii nawiązuje do wydanej w 2007 roku (a w Polsce w 2018) pracy Raewyn Connell *Teoria z globalnego Południa. W stronę ogólnowiatowej nauki o społeczeństwie*². Australijska socjolożka, wspólnie z innymi badaczami, kontynuuje tutaj sformułowaną wcześniej tezę o potrzebie uwzględnienia teoretycznego i metodologicznego dorobku globalnego Południa we współczesnych naukach społecznych. W przeciwieństwie do wcześniejszej pracy Connell autorzy omawianej pracy zbiorowej nie odnoszą się jedynie do krytyki socjologii zachodniej z punktu widzenia peryferyjnych badaczy (jej fałszywego uniwersalizmu i ślepoty na specyfikę zjawisk zachodzących na Południu), lecz dążą do skonstruowania globalnej socjologii wiedzy. Przedsięwzięcie to ma na celu uchwycenie globalnych procesów wytwarzania, obiegu wiedzy i podmiotów uczestniczących w jej tworzeniu (oraz wynikających z tego nierówności). Autorzy koncentrują się na glo-

²Tłum. Paweł Tomanek, Nomos, Kraków 2018.

balnej widzialności i oddziaływaniu peryferyjnej pracy naukowej w trzech obszarach badań (AIDS, zmiany klimatyczne i *gender studies*). Wybór ten wynika z faktu, że są to stosunkowo nowe dziedziny (wyloniły się nie wcześniej niż w latach siedemdziesiątych XX w.) — przewaga zachodniego dorobku naukowego nie jest w ich ramach tak wyraźna jak w przypadku bardziej klasycznych obszarów badań (np. biologii, chemii, fizyki). Ze względu na to specyficzne usytuowanie odzwierciedlają się w nich dynamiczne procesy walki o hegemonię w ramach globalnej ekonomii wiedzy³.

W pierwszym rozdziale przedstawione zostało wyjaśnienie podstawowych pojęć używanych w badaniach nad problematyką globalnej socjologii wiedzy (globalna ekonomia wiedzy, globalny podział pracy, pracownicy wiedzy itd.) oraz usytuowanie problematyki książki w kontekście współczesnych debat wokół idei dekolonizacji nauk społecznych. Drugi rozdział zawiera wnioski z wywiadów przeprowadzonych z przedstawicielami wspomnianych trzech obszarów badawczych na temat specyfiki pracy akademickiej na Południu (Australia, Brazylia i RPA) — na przykład przebiegu kariery, sposobu organizacji pracy badawczej, budowania sieci powiązań z innymi badaczami. W trzecim rozdziale przedstawiono rezultaty badań etnograficznych małych ośrodków badawczych na peryferiach. Miały one na celu ukazanie, w jaki sposób tworzenie wiedzy na Południu jest usytuowane w określonym kontekście instytucjonalnym — jak wygląda codzienność pracy naukowej w danej instytucji, jakie znaczenie odgrywają powiązania z innymi ośrodkami naukowymi oraz jakie są ograniczenia związane z finansowaniem pracy peryferyjnych badaczy.

³ Koncepcja globalnej ekonomii wiedzy w analogii do ekonomicznych struktur kapitalizmu wskazuje, że współczesna struktura wiedzy wynika z historycznego rozwoju instytucji, mechanizmów reprodukcji i obiegu wiedzy (jej niesymetrycznego przepływu między centrum a peryferiami), które odpowiadają za obecną hegemonię Zachodu w tej sferze.

Czwarty rozdział zawiera analizę problemu dostępności i widzialności peryferyjnych publikacji. Autorzy odwołali się tutaj do bazy Web of Science, która ukazuje obraz globalnej ekonomii wiedzy, ujawniając w usystematyzowanej formie dorobek przedstawicieli poszczególnych krajów. Piąty rozdział odnosi się do konfrontacji zachodnich i peryferyjnych instytucji uczestniczących w rywalizacji w ramach globalnej ekonomii wiedzy. Przedstawiono w nim wnioski z wywiadów przeprowadzonych z przedstawicielami wydawnictw, czasopism i uniwersytetów ze wspomnianych krajów Południa oraz Północy (Stanów Zjednoczonych i Honkongu). Rozdział szósty dostarcza głębszej analizy kwestii usytuowania peryferyjnych badaczy w globalnych strukturach wiedzy. Zawiera on charakterystykę ich strategii radzenia sobie z obecną hegemonią, negocjowania warunków współpracy z zachodnimi badaczami, znaczenia wiedzy lokalnej i alternatywnych form praktyki naukowej dla poszerzania istniejącego zakresu wiedzy w skali globalnej. Rozdział siódmy jest podsumowaniem wcześniejszych rozdziałów i pokazuje perspektywy dalszego rozwoju globalnej ekonomii wiedzy oraz różnych form podważania istniejącej hegemonii. Oprócz tego w książce znajduje się aneks, w którym przedstawiono szczegółowy opis przyjętej przez autorów metodologii badawczej.

Poznawczy potencjał peryferyjnej wiedzy w kontekście zachodniej hegemonii

Punktem wyjścia omawianej pracy jest podstawowe założenie dotyczące epistemologii punktu widzenia (*standpoint epistemology*), zgodnie z którym należy uwzględnić konkretne usytuowanie procesów tworzenia wiedzy (np. klasa, rasa, płeć). Idea ta łączy się tutaj z przekonaniem, że perspektywa globalnego Południa może wnieść znaczący wkład w analizę współczesnych problemów (odnoszących się zarówno do świata społecznego, jak i do świata przyrody). Autorzy książki wskazują również na znaczenie systemów wiedzy alternatywnych wobec

nauki zachodniej i jej procedur — wiedzy rdzennej, która opiera się na lokalnych instytucjach oraz specyficznych praktykach jej odtwarzania i przekazywania. Była ona istotnym źródłem rozwoju nauki w epoce kolonialnej, a obecnie może zapewniać wartościowe dane na temat lokalnych uwarunkowań, które mają znaczenie w wymiarze globalnym (uchwycenie zjawisk charakterystycznych wyłącznie dla danego regionu).

Connell i pozostali badacze dystansują się jednak od traktowania Południa jako źródła radykalnie „innej” wiedzy czy odrębnej epistemologii — całościowej alternatywy w stosunku do zachodniej wiedzy naukowej. To ostatnie stanowisko najdobitniej jest wyrażane przez zwolenników myśli dekolonialnej⁴, którzy w ostatnich latach zaferowali konkurencyjną wizję upodmiotowienia wiedzy peryferii. W przeciwieństwie do nich autorzy omawianej książki, dostrzegając poznawczy i krytyczny potencjał myśli rdzennej, postulują zapewnienie większej widzialności lokalnemu punktowi widzenia w toku analizy współczesnych problemów oraz wzmocnienie służących temu celowi kontrhegemonicznych procesów w ramach istniejących struktur akademickich (w miejsce argumentowania na rzecz radykalnej odrębności postkolonialnych systemów wiedzy w stosunku do nauki zachodniej). Południe jest więc postrzegane przede wszystkim jako źródło nowatorskich teorii, koncepcji, metodologii i praktyk naukowych, jakie wynikają ze zderzenia lokalnych uwarunkowań i procesów globalnych.

Kluczowym kontekstem współczesnych procesów produkcji wiedzy jest ich splecenie z utowarowieniem (traktowanie kształce-

nia i badań w kategoriach korporacyjnej logiki opłacalności i zysku). Instytucje naukowe występują więc w roli konkurujących ze sobą przedsiębiorstw, które mają na celu tworzenie wiedzy zorientowanej na oczekiwania rynku. Podstawowym problemem wynikającym z nierówności w ramach globalnej ekonomii wiedzy jest zinstytucjonalizowanie nierównej wymiany wiedzy między centrum a peryferiami. Najbardziej widocznym tego przejawem jest postawa ekstrawersji — dążenie naukowców z Południa do działalności badawczej zorientowanej na potrzeby zachodnich instytucji naukowych (oraz uzyskania widoczności swojego dorobku naukowego przede wszystkim w zachodnich strukturach wiedzy). Taka postawa jest wzmocniana przez rozbudowaną infrastrukturę reprodukcji wiedzy na Północy (anglojęzyczne czasopisma, prestiżowe wydawnictwa, granty itd.), które peryferyjnym badaczom stwarzają możliwości rozwoju kariery (oraz prowadzą do wtórnej marginalizacji dorobku badawczego i teoretycznego peryferii)⁵.

Autorzy książki *Knowledge and global Power* wskazują, że proces ten ma bardziej złożony charakter. Praca peryferyjnych badaczy nie polega na biernym dostosowywaniu się do oczekiwań zachodnich ośrodków naukowych i bezkrytycznym powielaniu wywodzących się z centrum teorii oraz metodologii. Opisywana przez Syeda Farida Alatas sytuacja akademickiej zależności (*academic dependency*) — podrzędnej pozycji peryferyjnych intelektualistów w obliczu zachodnich centrów naukowych i presji na imitowanie ich wzorców uprawiania nauki⁶ — nie musi wcale prowadzić do konformizmu oraz bierności. Wynikiem zderzenia zachodniej hegemonii z peryferyjną pracą naukową jest szereg złożonych i często sprzecznych działań —

⁴Zob. Boaventura de Sousa Santos, *The End of the Cognitive Empire: The Coming Age of Epistemologies of the South*, Duke University Press, Durham–London 2018; Walter D. Mignolo, *Delinking: The Rhetoric of Modernity, the Logic of Coloniality and the Grammar of De-coloniality*, „Cultural Studies” 2007, t. 21 (2–3), s. 449–514.

⁵Zob. Paulin J. Hountondji, 1990, *Scientific Dependence in Africa Today*, „Research in African Literatures”, t. 21 (3), s. 5–15.

⁶Syed Farid Alatas, *Academic Dependency and the Global Division of Labour in the Social Sciences*, „Current Sociology” 2003, t. 51, s. 599–613.

różnych strategii radzenia sobie z podporządkowaniem. Opieranie się na zachodnich teoriach i metodach często jest powszechnie przyjętą praktyką (w szczególności w naukach przyrodniczych, w których wykorzystuje się do badań zaawansowane technologie), można jednak dostrzec również przypadki równoważenia asymetrycznych relacji w ramach globalnej ekonomii wiedzy. Nowatorskie badania na peryferiach mogą stać się źródłem paradygmatów, które udostępnia się innym krajom Południa, wzmacniając ich potencjał badawczy i poznawczy. Zachodnie podejścia metodologiczne poddaje się lokalnej krytyce i dostosowuje do lokalnych tradycji badawczych. Podobna sytuacja występuje w przypadku importowania zachodnich ram teoretycznych, które na peryferiach stają się przedmiotem refleksyjnej analizy i zostają usytuowane w kontekście lokalnych warunkowań. Ważną rolę do odegrania ma również działalność lokalnych ekspertów, którzy dysponują rozległą wiedzą na temat miejscowego otoczenia — istotną dla podejmowania zarówno lokalnych działań, jak i globalnych analiz, będących przedmiotem zainteresowania przedstawicieli akademii w krajach centrum. Wyjazdy peryferyjnych badaczy do zachodnich ośrodków nie zawsze są wyrazem konformizmu i nie muszą prowadzić do bezkrytycznego uznania przez nich nadrzędności ośrodków naukowych na Północy (występowania w roli podporządkowanego, który uczy się, „jak powinno się uprawiać naukę”). Mogą być źródłem sieci nieformalnych kontaktów, doświadczeń i inspiracji intelektualnych, które w przyszłości przyczynią się do konstruowania lepszych narzędzi badawczych i bardziej twórczego rozwoju naukowego. Istotne znaczenie w zwalczaniu ekstrawersji i akademickiej zależności ma też kooperacja peryferyjnych ośrodków naukowych, które łącząc potencjał badawczy poszczególnych instytucji, mogłyby stworzyć rozbudowaną infrastrukturę instytucjonalną (czasopisma, instytucje naukowe, granty) — czego przykładem są próby konstruowania przez kraje peryferyjne ponadnarodowej wspólnoty panafry-

kańskiej lub panamerykańskiej (np. CLACSO, CODESRIA).

Problemu ekstrawersji nie powinno rozpatrywać się bez uwzględnienia jego drugiego oblicza, to znaczy introwersji badaczy zachodnich. Przejawia się to w braku zainteresowania publikacjami wydawanymi na peryferiach. Tego rodzaju skupienie się wyłącznie na rodzimej produkcji naukowej nie tylko utrwała marginalizację wiedzy z Południa, ale stoi również na przeszkodzie wymianie i konfrontacji nowatorskiego dorobku badawczego między centrum a peryferiami.

Niejednoznaczne konsekwencje zwiększania dostępności i przejrzystości pracy naukowej

Zachodnia hegemonia w ramach globalnej ekonomii wiedzy, poza historycznie zakorzenionym panowaniem instytucjonalnym i gospodarczym, ugruntowana jest też przez technologię. Bazy publikacji naukowych (takich jak Web of Science) zawierają informacje o pozycjach w języku angielskim z ustalonym wskaźnikiem *impact factor*. Wobec tego dorobek Południa, który nie odpowiada tym kryteriom, nie jest widoczny. Skupiając się wyłącznie na sprofesjonalizowanych publikacjach (artykułach naukowych), nie biorą pod uwagę dorobku dyscyplin, które prezentują wiedzę w alternatywnej formie (raporty, prace twórcze czy performanse). Dostrzegając to, że rozwój nowych technologii faktycznie zapewnił peryferyjnym intelektualistom szanse na większą widzialność w skali globalnej (dotychczasowa praktyka budowania sieci kontaktów poprzez kosztowne podróże, spotkania twarzą w twarz czy tradycyjne formy komunikacji została zastąpiona przez kontakty wirtualne), należy wziąć pod uwagę, że wzmocnił on zarazem już istniejące nierówności w ramach globalnych struktur wiedzy (np. rozwój komercyjnego dostępu do artykułów naukowych).

Analizując problem nierówności w ramach globalnych struktur wiedzy, autorzy książki poddają krytyce bibliometrię i systemy rankingowe jako „obiektywne” wskaźniki warto-

ści publikacji naukowych i pracy akademickiej. Pierwotnie miały one stanowić mechanizm porządkujący złożone struktury wiedzy i wielość ośrodków uniwersyteckich (służąc określeniu jakości na podstawie obiektywnych wskaźników). Podtrzymują one jednak mocno ugruntowaną przewagę uniwersytetów amerykańskich i brytyjskich. Rankingi mierzą raczej zamożność, przychody wynikające z pracy badawczej i prestiż uniwersytetów, a nie faktyczną jakość kształcenia. Poza tym system ten jest silnie uwikłany w interesy czołowych aktorów globalnego rynku (np. korporacje czerpiące zysk z istniejących regulacji praw autorskich i własności intelektualnej).

Krytycy bibliometrii wskazują na to, że wskaźniki cytowań nie oceniają obiektywnej jakości artykułów i czasopism, lecz ich zdolność do integracji w sieciach naukowych czy też rozległość danej dziedziny wiedzy (wąskie dziedziny wiedzy cieszą się znacznie niższą cytawalnością). Oddziaływanie tego rodzaju systemów klasyfikacji wskaźników wpływa na kształtowanie globalnych procesów tworzenia wiedzy, skłaniając uniwersytety do ograniczenia badań nad obszarami, które nie zapewniają wystarczającej widoczności w rankingach. Ostatecznie więc prowadzi to do konkurencji wśród badaczy o publikację swojej pracy naukowej w najwyższej ocenianych czasopismach, które zwykle pochodzą z globalnej Północy.

Próbą przezwyciężenia silnie utowarowionego obiegu wiedzy jest stworzenie mechanizmu Open Access, który miałby zwiększać widoczność pracy naukowej, a zarazem udostępniać szerszej publiczności dorobek akademicki. Mechanizm ten również okazuje się problematyczny, ponieważ wciąż uwikłany jest w istniejące struktury reprodukcji wiedzy. Zwiększenie widoczności dorobku akademickiego peryferyjnych autorów dokonuje się za cenę jeszcze silniejszego ugruntowania mechanizmów rynkowych w sferze produkcji wiedzy (np. w postaci rozwoju czasopism nastawionych na zysk oraz upowszechnienia się praktyki publikacji wyników bez kontroli ich jakości).

Zdaniem autorów omawianej książki opisane wyżej procesy utowarowienia świadczą o tym, że tradycyjne struktury reprodukcji wiedzy (oparte na uznanych i prestiżowych instytucjach naukowych) ulegają postępującemu rozkładowi. Zachodnia hegemonia zmienia swoją postać, ale nie zostaje podważona. Coraz bardziej przesuwana się od wspólnoty naukowej i jej instytucji (opartych na historycznie zakorzenionych nierównościach ekonomicznych i niesymetrycznym przepływie wiedzy) w stronę instytucji nastawionych na zysk, komercyjnych podmiotów, które jedynie imitują naukowe konwencje i praktyki tworzenia wiarygodnej wiedzy.

Odtwarzanie się nierówności wiąże się również z procesami globalizowania i umiędzynarodowienia praktyki naukowej. Umiędzynarodowienie nauki wciąż jest zwykle równoznaczne z publikowaniem w języku angielskim. Nie wszystkie kraje oferują dofinansowanie na przekład książki na ten język. Znacznie większe wsparcie finansowe przeznaczają się na tłumaczenie książek z języka angielskiego na język rodzimy niż na odwrót. Południe wciąż jest importerem publikacji zachodnich, podczas gdy eksport rodzimego dorobku naukowego spotyka się dużymi trudnościami. Peryferyjni badacze, poza problemem kosztów przekładu krajowych publikacji na język angielski, zderzają się również z introwersją zachodniego środowiska naukowego. Problemy badawcze poddawane analizie na peryferiach często nie odpowiadają ramom zainteresowań czasopism zachodnich, co prowadzi do rezygnacji z upowszechniania tam badań lub konieczności głębokiego przeformułowania ich pierwotnych założeń.

W stronę rosnącej widoczności peryferyjnej nauki i wiedzy

Rozwój trzech obszarów badań (AIDS, zmiany klimatu i *gender studies*) w ostatnich dekadach nie podważa zachodniej hegemonii. Hegemonia ta składa się z trzech fundamentów. Po pierwsze, instytucjonalnej nadrzędności elitarnych uniwersytetów, ośrodków badawczych,

czasopism i finansowania pracy naukowej. Po drugie, globalnego upowszechnienia się kulturowych ram produkcji wiedzy, które są historycznie zakorzenione w epoce imperiów kolonialnych (instytucjonalnego utrwalenia określonego sposobu uprawiania nauki). Po trzecie, aktywnego zaangażowania badaczy z Południa (złożone procesy sprzyjające ekstrawersji, ale też krytyce istniejących ram produkcji wiedzy). Autorzy książki nie uważają jednak, że dotychczasowa hegemonia w ramach globalnej ekonomii wiedzy pozostanie nienaruszona. Krytycznie odnoszą się w tym miejscu do wspomnianej wcześniej myśli dekolonialnej. Wskazują, że w peryferyjnych środowiskach naukowych trudno dostrzec postulowane przez dekolonialistów „epistemiczne odłączenie”⁷, które wiązałoby się z radykalnym zdystansowaniem się od istniejących (zachodnich) struktur wiedzy i praktyki naukowej.

Peryferyjni badacze mogą na różne sposoby kształtować istniejące relacje przepływu wiedzy między Północą a Południem, podejmując krytyczny dialog z obecnymi strukturami reprodukcji wiedzy. W kontekście badań nad klimatem analizy z peryferii dostarczają nowych paradygmatów badawczych (poza rozpowszechnionym w świecie zachodnim modelowaniem klimatu) oraz wykorzystują specyficzne uwarunkowania klimatyczne na Południu, aby tworzyć nowatorskie modele (na podstawie danych niedostępnych dla zachodniego środowiska naukowego). Południe jest też zdolne do wewnętrznej

krytyki istniejących obszarów badawczych (np. peryferyjna krytyka ewolucji dyscypliny od meteorologii do nauki o systemach ziemskich — „nauki o wszystkim”, która wydaje się podejściem zbyt mglistym, aby móc uchwycić współczesny problem zmian klimatycznych). Peryferyjne położenie stanowi również wartościowe źródło wiedzy lokalnej, która może posłużyć do przeformułowania dotychczasowych perspektyw poprzez odwołanie do wielości punktów widzenia i usytuowań (nieobecnych na Północy). Opieranie się na lokalnych formach ekspertyzy i wiedzy pozwala wyjść poza (czysto akademicką) rolę lokalnego eksperta i przyjąć nowy sposób podejścia do rzeczywistości (np. usytuowanie problemu płci w kontekście afrykańskim). Poszukiwanie odpowiedzi na lokalne problemy wiąże się z koniecznością przekroczenia granic wyznaczanych przez wiedzę akademicką — wymaga dostosowania wiedzy sformułowanej na poziomie globalnym do miejscowej specyfiki. Peryferie mogą też naciskać na nadanie bardziej krytycznego wymiaru wiedzy na temat konkretnych problemów, które opierają się na zbyt instrumentalnym traktowaniu uwarunkowań Południa (np. domaganie się podjęcia badań nad płcią pod kątem emancypacji, a nie jedynie lepszego zarządzania czy racjonalizacji wydatków państwowych). Peryferyjni badacze do refleksyjnej krytyki skłaniają również zachodnie nauki przyrodnicze, przekonując, że w coraz mniejszym stopniu są one zdolne połączyć specjalistyczną wiedzę z kosmopolityczną świadomością globalnych problemów (które wymagają ogólnościowej kooperacji specjalistów ze społeczeństwem, a nie jedynie doskonalenia technicznej skuteczności).

Chociaż tego rodzaju krytyczny wkład badaczy z Południa wciąż pozostaje niezdolny do podważenia obecnej hegemonii, jest jednak załącznikiem alternatywnych projektów, które mogą rozwinąć się w przyszłości i jeszcze bardziej wzmocnić już istniejące procesy kontestacji (np. poznawcza i krytyczna wartość wiedzy tworzonej przez aktywistów, rozwój postkolonialnych podejść badawczych, rozbudowa

⁷Sformułowana przez Waltera Mignolo koncepcja epistemologicznego odłączenia wskazuje, że peryferie powinny odrzucić zachodnie epistemologie, które odpowiadają za systematyczne zagłuszanie niezachodniej wiedzy (w tym również wykluczającą podporządkowanych naukę i nauki społeczne). W ich miejsce należy rozwijać rdzenne epistemologie, które formułowałyby radykalnie inną wizję świata i stanowiłyby emancypacyjną przeciwwagę dla zakorzenionych w kolonializmie epistemologii Północy (zob. Walter Mignolo, *Delinking: The Rhetoric of Modernity...*).

współpracy akademickiej między krajami peryferyjnymi).

Książka opublikowana została jeszcze przed wybuchem pandemii COVID-19, autorzy nie mogli więc uwzględnić problemów, które zostały przez nią uwydatnione. Pandemia przyczyniła się do wzmocnienia podziału świata na Północ i Południe, w tym również nierówności istniejących w ramach globalnej ekonomii wiedzy. Globalne wytyczne walki z pandemią odpowiadały przede wszystkim uwarunkowaniom świata zachodniego, nie uwzględniając specyfiki sytuacji na Południu. Z jednej strony postulowano rozwiązania, które lekcewałyby brak podstawowych zabezpieczeń ludności podporządkowanej: higienicznych (brak warunków do przestrzegania podstawowych zasad higieny) czy ekonomicznych (wprowadzenie lockdownu stanowiło na Południu zagrożenie dla biologicznego przetrwania znacznej liczby ludności zatrudnionej w sektorze gospodarki nieformalnej). Z drugiej strony nie wzięto pod uwagę tego, że to właśnie Południe ma ogromne doświadczenie w zmaganiach z wcześniejszymi epidemiami, a niektóre kraje peryferyjne posiadają rozwinięty system monitorowania chorób (np. Centres for Disease Control and Prevention w Afryce). Importując „globalne” rozwiązania walki z pandemią, zlekceważono więc endogenną wiedzę i praktyki radzenia sobie z chorobami, które odpowiadałyby lokalnym uwarunkowaniom (łączenie specjalistycznej wiedzy z oddolnymi formami samoorgani-

zacji ludności). Zbagatelizowano również możliwość przyjęcia na Południu ponadnarodowej strategii, która dzięki systematycznej naukowej analizie epidemii w uwarunkowaniach peryferii pozwalałaby wykroczyć poza nacjonalizm metodologiczny, czyli koncentrację na ochronie przed wirusem wyłącznie na poziomie krajowym⁸.

Książka *Knowledge and Global Power* jest ważną analizą problemu zakorzenienia zachodniej hegemonii w globalnych strukturach reprodukcji wiedzy. Autorzy tej pracy, rozpatrując socjologię wiedzy z perspektywy Południa, ukazują złożone mechanizmy tworzenia na peryferiach wiedzy, która odgrywa i może odgrywać istotną rolę w rozwoju nauki i nauk społecznych na poziomie globalnym. Dostarczają systematycznej refleksji nad strategiami zmagania peryferyjnych badaczy z instytucjonalną przewagą Zachodu w globalnej ekonomii wiedzy oraz z uwarunkowaniami, które odpowiadają za ich niedostateczną reprezentację w jej ramach. Krytycznie odnoszą się również do sprowadzania intensywnej aktywności akademickiej badaczy na Południu do zwykłej imitacji wzorców zachodnich, przedstawiając perspektywy dalszych badań nad możliwościami rozwoju postkolonialnej nauki i nauk społecznych.

⁸Sabelo J. Ndlovu-Gatsheni, *Geopolitics of Power and Knowledge in the COVID-19 Pandemic: Decolonial Reflections on a Global Crisis*, „Journal of Developing Societies” 2020, t. 36 (4), s. 366–389.

OLGA CZERANOWSKA
Szkoła Wyższa Psychologii Społecznej

PORTRET SOCJOLOGICZNY Z DOLINĄ W TLE

Książka Marzeny Sasnal *Polscy ekspaci w Dolinie Krzemowej. Badania wśród specjalistów wyso-*

*kich technologii*¹ jest oparta na pracy doktorskiej autorki pt. „Polscy specjaliści wysokich tech-

Adres do korespondencji: oczeranowska@sups.edu.pl; ORCID: 0000-0002-3516-1563

¹Marzena Sasnal, *Polscy ekspaci w Dolinie Krzemowej. Badania wśród specjalistów wysokich technologii*, Scholar, Warszawa 2021, stron 236.

nologii w Dolinie Krzemowej. Portret socjologiczny”, przygotowanej pod kierunkiem prof. Zbigniewa Kurcza oraz promotora pomocniczego prof. Marcina Dębickiego. Oparta jest na badaniach jakościowych przeprowadzonych w środowisku polskich ekspatów pracujących w branży wysokich technologii w tytułowej Dolinie Krzemowej. Projekt badawczy był realizowany przez Marzenę Sasnal w latach 2014–2018. Kierując się zasadą triangulacji źródeł, do udziału w wywiadach zapraszała ona zarówno polskich ekspatów (definiowanych jako osoby, które ukończyły szkołę o randze uniwersytetu) pracujących w branży wysokich technologii, jak i - w celu uzyskania szerszego kontekstu — ekspertów społecznych. Łącznie przeprowadzonych zostało czterdzieści sześć wywiadów, w tym czterdzieści były to wywiady z migrantami.

Książka ma strukturę tematyczną, bez ścisłego podziału na wyniki badania własnego oraz dane zastane czy analizę wcześniejszej literatury. Taki sposób zaprezentowania materiału jest bardzo przystępny, ułatwia bowiem skupienie się na poszczególnych obszarach i zagadnieniach poruszonych w projekcie badawczym. Umożliwia również analizę przedstawionego materiału jakościowego w szerszym kontekście, między innymi danych statystycznych.

Pierwszy rozdział ma charakter wprowadzenia metodologicznego. Autorka prezentuje w nim najważniejsze założenia swojego projektu, w tym hipotezy badawcze, metodologię realizacji wywiadów oraz użyte procedury jakościowej analizy danych. Przedstawia również swoje podejście do roli badaczki oraz główne koncepcje teoretyczne wykorzystane w projekcie badawczym.

Rozdział drugi zawiera informacje na temat grupy wysoko wykwalifikowanych specjalistów pracujących w branży wysokich technologii, a także zjawiska migracji i międzynarodowych karier migrantów. Zawarta jest tutaj również charakterystyka próby badania jakościowego. Na marginesie warto zwrócić uwagę na fakt, że w badaniu wzięło udział tylko osiem kobiet,

co związane jest z ogólną maskulinizacją zawodów technicznych — doświadczenia mniejszościowej grupy kobiet, którym mimo wszystko udało się odnaleźć w „męskiej branży”, są kwestią interesującą niezwykle, aczkolwiek pozostają poza zakresem tematycznym książki. Zaprezentowana zostaje tu też niezwykle interesująca analiza „warunków prymarnych do stawiania się międzynarodowym specjalistą”, a więc cech i doświadczeń uczestników badania, które przyczyniły się do ich obecnej pozycji.

W rozdziale trzecim autorka charakteryzuje Dolinę Krzemową jako miejsce życia i pracy. Opinie uczestników badania na temat doświadczeń i wyzwań związanych z mieszkaniem w tym miejscu zestawione są z danymi statystycznymi odnoszącymi się do Doliny Krzemowej, działających tu biznesów oraz zamieszkujących ją osób.

Rozdział czwarty dotyczy migracji z Polski do Stanów Zjednoczonych w perspektywie historycznej oraz obecnie. Dane statystyczne odnoszące się do amerykańskiej Polonii (w całym kraju oraz w Kalifornii) są tu zestawione z powodami przyjazdu i uwarunkowaniami migracji osób, które wzięły udział w badaniu.

Kolejny rozdział dotyczy problematyki poszczególnych wymiarów integracji migrantów. Marzena Sasnal prezentuje różne koncepcje integracyjne, między innymi koncepcję społecznego zakotwiczenia². Opisuje również poszczególne etapy integracji, napotykanne trudności oraz proces nabywania kompetencji międzykulturowych w doświadczeniu osób biorących udział w badaniu.

W rozdziale szóstym poruszane są zagadnienia związane z relacjami interpersonalnymi. Omówione zostają rodzaje związków i relacji, w jakie migranci wchodzili w różnych punktach swojej trajektorii. Uwzględnione są tu zarówno relacje z rodzinami i bliskimi w kraju pochodze-

²Zob. Aleksandra Grzymała-Kazłowska, *Zarys koncepcji społecznego zakotwiczenia. Inne spojrzenie na tożsamość, adaptację i integrację imigrantów*, „Kultura i Społeczeństwo” 2013, nr 3, s. 45–60.

nia, jak i nowe znajomości oraz przyjaźnie nawiązywane podczas migracji. Poruszona została kwestia związków romantycznych — zarówno wpływu migracji na te już istniejące, jak i szans na znalezienie partnerki lub partnera już w Ameryce.

Rozdział siódmy dotyczy problematyki relacji międzykulturowych i ich znaczenia w życiu codziennym migrantów. Omówione są w nim również różnice między kulturą polską i amerykańską — zarówno te zdefiniowane w badaniu Hofstede Insights opartym modelu Geerta Hofstede³, jak i te dostrzegane przez samych uczestników badania w ich codziennych doświadczeniach w sferze zawodowej i prywatnej.

W końcu w rozdziale ósmym, dotyczącym dalszych planów życiowych i zawodowych osób biorących udział w badaniu, autorka skupia się na czynnikach warunkujących decyzję o ewentualnym powrocie do Polski lub dalszej migracji. Posługuje się tutaj koncepcją przewidywalnej nieprzewidywalności⁴, Garapich 2006), aby

opisać „otwarte” postawy swoich rozmówców wobec przeszłości.

Niewątpliwą zaletą książki (oraz projektu doktorskiego Marzeny Sasnal) jest podjęcie wciąż jeszcze nieco niszowego tematu migracji osób wysoko wykwalifikowanych. Zaprezentowane badanie jest mocno osadzone w tradycji badań polskich migrantów w Stanach Zjednoczonych, ale jednocześnie poświęcone nowej, dotychczas nieprzebadanej grupie społecznej, jaką są wysoko wykwalifikowanych ekspaci w Dolinie Krzemowej.

Jak przyznaje Autorka, realizację badania ułatwił jej fakt, że od wielu lat mieszka w Dolinie Krzemowej. Mogła więc realizować badania z pozycji „insiderki”, co nie tylko umożliwiło jej dotarcie do badanej społeczności, ale również przełożyło się na możliwość nawiązania z jej członkami pogłębionego kontaktu.

Powstały portret socjologiczny polskiego ekspata w Stanach Zjednoczonych został opracowany zarówno na podstawie źródeł wtórnych, jak i badania empirycznego, co sprawia, że jest to portret pogłębiony i wielowarstwowy. Książka niewątpliwie jest kompleksowym i rzetelnym źródłem informacji zarówno dla badaczek i badawczy społecznych, jak i na przykład dla dziennikarzy. Może być też wartościową i wciągającą lekturą dla wszystkich osób interesujących się polskimi migrantami w Stanach Zjednoczonych oraz w szczególności fenomenem migracji specjalistów.

³Geert Hofstede, *Kultury i organizacje. Zaprogramowanie umysłu*, wyd. 2, tłum. Małgorzata Durska, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2007.

⁴John Eade, Stephen Drinkwater, Michał Garapich, *Polscy migranci w Londynie — klasa społeczna i etniczność. Raport z badań*, University of Surrey, CRONEM, Surrey 2006.